

Marcin Karas

**Filozofia
i kultura
w czasach
przełomu**

**Studia i materiały
z badań historiozoficznych**

Filozofia
i kultura
w czasach
przełomu

SOCIETAS

seria pod redakcją
BOGDANA SZLACHTY

137

Marcin Karas

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

🌐 <https://orcid.org/0000-0002-2288-9512>

✉ marcin.karas@uj.edu.pl

© Copyright by Marcin Karas, 2023

Recenzent

dr hab. Michał Zembrzuski

Opracowanie redakcyjne

Irena Gubernat

Projekt okładki

Lesław Sławiński

ISBN 978-83-8138-810-8 (druk)

ISBN 978-83-8138-811-5 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788381388115>

Na okładce wykorzystano fotografię autora

Publikacja sfinansowana przez Instytut Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

<https://akademicka.pl>

Spis treści

Wstęp	7
-------------	---

Część I. Z badań mediewistycznych i nowożytnych

1. Dzieje kalendarza rzymskiego	15
2. Historia Cesarstwa Bizantyjskiego jako odpowiedź na czarną legendę kultury średniowiecznej	33
3. Czy św. Tomasz z Akwinu był poprzednikiem Mikołaja Kopernika?	43
4. William Ockham – życie i dziedzictwo	51
5. Teoria idei Nicolasa Malebranche’a	71
6. Uwagi o polskiej kulturze religijnej na progu czasów nowożytnych	89

Część II. Historiozofia współczesna

7. Czy Stany Zjednoczone są nowym Rzymem?	107
8. Teilhard de Chardin – kapłan progresizmu	117
9. Pojęcie intuicji w myśli Henriego Bergsona	125
10. Historiozoficzny potencjał amerykańskiego programu lotów na Księżyc	137
11. Czy historia motoryzacji ma znaczenie dla historiozofii?	175
12. Z refleksji nad reformami liturgicznymi w Kościele Rzymskokatolickim w XX wieku	191
13. Dyskusje nad dostępem do broni palnej jako wyraz różnych koncepcji człowieka	203

Spis treści

14. Na przełomie idei religijnych. Wspomnienie o Profesorze Konradzie Rudnickim (1926-2013)	215
Podsumowanie	221
Bibliografia	223
Streszczenie	241
Summary	243
Indeks osobowy	245

Wstęp

Szereg lat badań nad zagadnieniami od starożytności aż do naszej epoki, spora liczba publikacji i wystąpień konferencyjnych poświęconych problematyce historiozoficznej wydają się stanowić dobrą podstawę do zebrania w jednym miejscu rozmaitych tematów z tej dziedziny i do podjęcia nad nimi refleksji nie tylko w sensie monograficznym, ale również całościowo, spekulatywnie, tak jak się tego domaga historiozofia uprawiana w ramach historii filozofii i badań nad dziejami cywilizacji. W ten sposób, wychodząc poza konkretne tematy, można dostrzec głębsze i szersze warstwy filozoficzne zagadnień badanych dawniej i obecnie.

Na kartach tej książki podejmujemy zatem rozważania nad kilkunastoma wątkami z historii filozofii, nauki, techniki i kultury, aby następnie na tej podstawie sformułować w każdej kategorii wnioski bardziej ogólne, ponad umownymi granicami epok i systemów filozoficznych. Tylko w ten sposób można z przebadanych materiałów wydobyć wnioski spekulatywne, ogólne, dokonać refleksji szerszej, bardziej systemowej, która pozwoli dostrzec w monograficznych tematach treści ukryte poniżej monograficznej analizy albo zagadnienia widoczne dopiero w szerszej perspektywie czasu i przestrzeni. Taka analiza to dodatkowa korzyść z dotychczasowej pracy nad konkretnymi zagadnieniami. Ponadto tego typu rozważania będą miały charakter bardziej filozoficzny niż samo tylko przedstawienie jakiegoś problemu i jego analiza źródłowa.

Każdy rozdział będzie się rozpoczynał od postawienia problemu, a następnie zostanie omówiona natura rozważanych zagadnień oraz istotne wątki historiozoficzne, które można przy takiej okazji podjąć. Dana kwestia będzie dyskutowana na odpowiednim poziomie ogólności, zawsze jednak w kontekście ścisłych informacji historycznych i specjalistycznych szczegółów z danej dziedziny wiedzy, niezbędnych do jednoznacznego rozważania postawionych problemów. Wysoka świadomość metodologiczna i warsztatowa, jasność argumentacji i konsekwencja w zakresie terminologii powinny być podstawowym wyznacznikiem badań prowadzonych w niniejszym tomie¹.

Wspólnym nurtem prezentowanych w tym tomie rozważań są czasy różnych przełomów, granice epok, teorii, wiedzy, refleksji, a więc istotne przemiany istniejących w kulturze ujęć rzeczywistości. Część poniższych tekstów to prace naukowe, analityczne, pozostałe są czy to przekładami ważnych opracowań innych badaczy, czy też bardziej swobodnymi ujęciami rozważanej tematyki, o charakterze eseju. Różnorodność ta ma za zadanie wzbogacić książkę, uczynić ją żywą, wielowątkową i barwną. Z powodu wielości podejmowanych zagadnień bibliografia będzie dołączana w przypisach do każdego tekstu z osobna. Przypisy nie będą jednakowo bogate i równie częste w każdym fragmencie tego tomu.

Pojęcie przełomu nie zawiera (w naszym rozumieniu) każdorazowo wartościowania pozytywnego. W trakcie badań może się okazać, że bywały przełomy pozytywne, rozwojowe, zmieniające na lepsze jakiś aspekt cywilizacji, życia albo spekulatywnych wyników refleksji ludzkiej, ale mogą się też zdarzyć przełomy negatywne, rodzaj regresu, porzucenia dotychczasowych wartości na rzecz opinii, zachowań albo wzorców gorszych, mniej wartościowych, szkodliwych. Tego typu uwagi zostaną zamieszczone w prezentowanych tekstach.

Niniejsza książka składa się z 14 rozdziałów, podzielonych na dwie części. Wprowadzono ciągłą numerację rozdziałów w obu częściach

¹ W kwestiach warsztatu naukowego por. M. Karas, *Warsztat historyka filozofii*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2021, ss. 156.

tomu, aby ułatwić orientację w książce i podkreślić jej integralność, pomimo wielości omawianych tematów. W części I rozważamy rozmaite zagadnienia od starożytności do czasów nowożytnych, część II jest poświęcona wątkom należącym do tematyki współczesnej. Teksty, które wchodzi w skład części I, rozpoczynają się od rozważań nad historią miary czasu w starożytnym Rzymie (*Dzieje kalendarza rzymskiego*). Współczesna miara czasu, powszechna na całym świecie, wywodzi się od kalendarza juliańskiego, który liczy już 20 wieków historii. W wersji odnowionej przez władze Kościoła katolickiego w XVI stuleciu (kalendarz gregoriański) jest dziś urzędową miarą lat i stuleci na wszystkich kontynentach. Szczegóły techniczne powstania i struktury tego kalendarza i jego interdyscyplinarne znaczenie są mało znane.

Rozdział 2 dotyczy ogólnego wydzwiku historii Cesarstwa Rzymskiego na Wschodzie w średniowieczu (*Historia Cesarstwa Bizantyjskiego jako odpowiedź na czarną legendę kultury średniowiecznej*). Dzieje Bizancjum stanowią niezależną epokę w historii powszechnej, ale są również solidnym pomostem przez wieki od kultury antycznej do dziejów nowożytnych. Jego historia i cywilizacja pozostają zasadniczo domeną fachowców. Przeciętnie wykształceni ludzie kojarzą chyba tylko przymiotnik „bizantyjski” jako synonim przepychu i rozmachu, często w znaczeniu negatywnym, jako próżne i przesadne bogactwo. Przedstawienie potęgi i trwałości Cesarstwa, jego osiągnięć i oporu stawianego Turkom przez stulecia ma duży potencjał historiozoficzny, wbrew czarnej legendzie kultury średniowiecznej, jako rzekomo okresowi powszechnego upadku cywilizacji. W rozdziale tym podejmuje też problem, dlaczego Magisterium Kościoła Katolickiego korzysta z filozofii tomistycznej? W ten sposób analizujemy nie tylko przełom w filozofii chrześcijańskiej, zainicjowany tomizmem, ale również poszukujemy specyfiki metody tomistycznej dla jasnego wyrażenia doktryny chrześcijańskiej i diagnozujemy przyczyny odejścia od tomizmu w naszych czasach po kilku stuleciach zasadniczej trwałości tej filozofii.

W rozdziale 3 badamy istotne zagadnienie korzeni wielkiego przełomu w nauce, czyli rewolucji kopernikańskiej (*Czy św. Tomasz z Akwinu*

był poprzednikiem Mikołaja Kopernika?). Na pozór to pytanie wydaje się pozbawione sensu, bo Akwinata był filozofem i teologiem, a Kopernik – astronomem. Jednakże w istocie Kopernik uprawiał kosmologię filozoficzną, podobnie jak św. Tomasz, a jej znajomość uzyskał podczas swych krakowskich studiów, na uczelni scholastycznej, której depozyt wiedzy wywodził się z tradycji różnych nurtów arystotelizmu chrześcijańskiego, współtworzonego przez Akwinatę. Na zakończenie tego rozdziału rozważamy jeszcze znaczenie badań nad pismami katolickich kosmologów epoki wczesnonowożytnej. W refleksji nad czasami kopernikańskiego przełomu w nauce pomija się zwykle późniejszych zwolenników tradycyjnej wizji świata. Jakie były jednak przyczyny długiego trwania dawnej kosmologii, pomimo wydania dzieła Kopernika? Czy obrona starego porządku w XVII wieku była tylko kwestią oporu konserwatywnych instytucji i uczonych, czy może istniały ku temu jakieś racje metodologiczne i eksperymentalne? Badając przełom kopernikański, warto także poznać jego przeciwników i wyjaśnić, kiedy i z jakich powodów zaprzestali oporu. W ten sposób lepiej zrozumiemy metodologię i osiągnięcia samego Kopernika.

Rozdział 4 to rozważania nad dziedzictwem filozofii Williama Ockhama, przełomowego uczonego z XIV wieku, poprzedzone przekładem na język polski klasycznego artykułu biograficznego z lat 40., poświęconego angielskiemu uczonemu, a napisanego przez wybitnego znawcę tej problematyki, niemieckiego franciszkanina Philotheusa Boehnera (1901-1955).

Dwa ostatnie rozdziały części I tej książki to rozważania nad kulturą nowożytną.

W rozdziale 5 podejmujemy refleksję nad przełomową koncepcją idei francuskiego uczonego Mikołaja Malebranche'a w metafizyce, epistemologii i etyce. W pewnym sensie poglądy tego uczonego stanowią szczytową postać XVII-wiecznego racjonalizmu, w którym scholastyczna idea substancji myślącej przeniesiona jest integralnie do platońskiej rzeczywistości inteligibilnej, gdzie pozostaje w bezpośrednim kontakcie z Bogiem, w którym postrzega idee wszystkich rzeczy.

Rozdział 6 prezentuje obszernie rozważania o polskiej kulturze religijnej na progu czasów nowożytnych, podjęte na podstawie kilkunastu studiów monograficznych z zakresu tej problematyki, wydanych w tomie zbiorowym pod red. prof. Waława Waleckiego. Prace źródłowe omawiane w tym rozdziale są okazją do sformułowania bardziej ogólnych wniosków.

Część II tego tomu zawiera osiem artykułów. Pierwszy z nich, poświęcony ideowej naturze współczesnej cywilizacji północnoamerykańskiej (*Czy Stany Zjednoczone są nowym Rzymem?*), rozpoczyna rozważania nad sensem rozmaitych idei współczesności (rozdz. 7). Mając w pamięci ideę Rzymu antycznego jako centrum cywilizacji w basenie Morza Śródziemnego, a także koncepcję Konstantynopola – drugiego Rzymu, zapytamy, czy można dziś mówić o czwartym Rzymie (do roli trzeciego aspiruje od kilku stuleci Rosja i obecna agresja na Ukrainę jest tego smutnym potwierdzeniem). W tym rozdziale znajdują się też refleksje z zakresu historii nauki, a mianowicie kwestia odkrycia pierwiastków ziem rzadkich w XIX i XX wieku jako problem filozoficzny. Historia chemii bardzo rzadko jest poznawana i rozważana przez filozofów. Jak to się jednak stało, że aż kilkanaście nieznanych pierwiastków chemicznych zostało odkrytych w ciągu stulecia przez kilkunastu uczonych z kilku zaledwie krajów zachodnich? Lantanowce są zatem odkryciem cywilizacji zachodniej, euroatlantyckiej, której ważnym elementem składowym są Stany Zjednoczone (o ich roli będzie mówił także późniejszy rozdział tej książki, dotyczący lotów kosmicznych).

W rozdziale 8 (*Teilhard de Chardin – kapłan progresizmu*) na podstawie obszernej analizy pism de Chardina, przeprowadzonej we wcześniejszych badaniach, zostaną zaprezentowane najogólniejsze wnioski wynikające z monistycznego systemu francuskiego ewolucjonisty. Wbrew mniemaniu większości historyków, którzy głoszą opinie o chrześcijańskiej tożsamości Teilharda i określają jego system mianem chrześcijańskiego neohumanizmu, wykazujemy zasadnicze odejście de Chardina od zasad, które wyznaczają tożsamość chrześcijańską i nastawienie humanistyczne.

Rozdział 9 dotyczy pojęcia intuicji w myśli wpływowego filozofa współczesnego, Henriego Bergsona. Poglądy tego uczonego zawierają szereg ważnych, przełomowych idei, do których często nawiązywano w filozofii XX wieku.

Oprócz kwestii ściśle filozoficznych na kartach tej książki warto poszerzyć naszą perspektywę refleksji nad dziejami najnowszymi o tematy z dziejów techniki. Tych zagadnień dotyczą rozdziały 10 (*Historiozoficzny potencjał amerykańskiego programu lotów na Księżyc*) i 11 (*Czy historia motoryzacji ma znaczenie dla historiozofii?*).

W rozdziale 12 podejmujemy ponadto wybrane problemy współczesnego życia religijnego (*Z refleksji nad reformami liturgicznymi w Kościele Rzymskokatolickim w XX wieku*), w którym nasza epoka ma charakter przełomowy, oraz zupełnie inny wątek, budzący rozmaite dyskusje, a mianowicie temat dostępu do broni palnej jako wyraz różnych koncepcji człowieka (rozd. 13).

Obok tych historycznych i systematycznych tekstów naukowych z kilku rozmaitych dziedzin, w tym także techniki, na koniec tomu (rozd. 14) zamieszczamy jeszcze osobiste wspomnienie o polskim uczo- nym, astronomie i teologu prof. Konradzie Rudnickim (*Na przełomie idei religijnych*), który działał nie tylko na gruncie teologii różnych wyznań chrześcijańskich, ale również na polu filozofii w czasach przełomu, a więc jego postać nabiera znaczenia filozoficznego.

Mamy nadzieję, że różnorodność podejmowanej problematyki i odwołania do literatury źródłowej albo do refleksji ogólnej pozwolą czytelnikowi poznać szerokie spektrum zagadnień należących do przełomowych idei rozlokowanych w różnych obszarach cywilizacji. Tego typu zakres badań pozwoli – jak sądzimy – bliżej rozważyć ideę przełomu, na trwałe wpisaną w dzieje świata zachodniego.

Część I

Z badań mediewistycznych i nowożytnych

1.

Dzieje kalendarza rzymskiego

Chronologia, czyli sposób liczenia i porządkowania miary czasu w szerszej skali, to ważna dla każdej cywilizacji dziedzina refleksji nad otaczającym nas światem. W opracowaniach poświęconych np. naukom pomocniczym historii możemy znaleźć jedynie krótkie wzmianki o powstaniu i rozwoju kalendarza rzymskiego, zwanego potocznie kalendarzem juliańskim¹. Na kartach różnych książek historycznych pojawiają się też wzmianki o kalendarzu gregoriańskim. W wyniku zainteresowania sposobem mierzenia czasu w cywilizacji antycznej, a później w chrześcijańskiej i w końcu na całym niemalże świecie sformułowano istotne wnioski natury filozoficznej, właściwe dla refleksji historiozoficznej. Aby takie wnioski dały się wyprowadzić, trzeba najpierw prześledzić dzieje kalendarza rzymskiego i przywołać jego specyfikę. Zagadnienia te są jednak rzadko obecne w literaturze naukowej. Terminy techniczne, należące do istoty kalendarza rzymskiego, nie są powszechnie znane. Omawiając te kwestie, podamy jeszcze kilka uzupełniających przykładów innych wersji kalendarzy².

¹ Por. J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, wyd. 6, PWN, Warszawa 2008, s. 121-122.

² Na temat rzymskiego kalendarza por. D. Meisner, *The Evolution of the Roman Calendar*, „Past Imperfect” 2009, Vol. 15, s. 290-321. Serdecznie dziękuję p. Jarosławowi Zoppie z Sekcji Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej za odszukanie

1.1. Początki rzymskiej rachuby czasu

W każdej cywilizacji dzieje kultury rozwijały się w bliskim kontakcie z przyrodą. Nasze czasy, a więc epoka cywilizacji industrialnej, odsunęły nas i oddzieliły od otoczenia naturalnego, od ziemi, uprawy roli, pór roku, gwiazd, Słońca i Księżyca. Znajomość astronomii i kalendarza nie leży w centrum zainteresowania przeciętnego człowieka. Nasze życie jest regulowane rytmem pracy i odpoczynku, sztuczne oświetlenie sprawia, że noc i dzień nie mają często znaczenia ani dla pracy, ani dla relaksu. Społeczeństwa agrarne budowały natomiast swoją kulturę na fundamencie otoczenia przyrodniczego. Zmiany pór dnia i roku, wschody i zachody Słońca i Księżyca były naturalnymi punktami orientacyjnymi w strumieniu płynącego czasu.

Świat otaczający człowieka podlega naturalnym cyklom, które bywają stałe i regularne (doba, rok), jak również zmienne, chociaż powtarzalne (różna długość dnia i nocy, pory roku). Pierwsze uporządkowane obserwacje tych zjawisk oznaczają początek astronomii jako nauki (próby określenia przyczyn powstawania pór dnia oraz długości doby, wprowadzenie rozmaitych jednostek upływającego czasu: dnia, tygodnia, miesiąca, roku). Astronomia wiąże się z geografią, ma znaczenie w nawigacji i dla podróży³. W Cesarstwie Rzymskim uporządkowana, urzędowa rachuba czasu miała ważne znaczenie polityczne, religijne i społeczne.

Pierwszym zjawiskiem, które znajduje się u podstaw miary czasu, jest doba, a więc okres od jednego do następnego wschodu (albo zachodu) Słońca. Z początku doby nie dzielono na mniejsze części – wyróżniano tylko ranek, południe (gdy cienie rzucane przez rozmaite przedmioty są najkrótsze) i wieczór oraz noc, przeznaczoną na odpoczynek. Kalendarz

i przesłanie do mnie tego ważnego opracowania. Zob. też: L. Winniczuk, *Ludzie, zwyczaje i obyczaje starożytnej Grecji i Rzymu*, wyd. 4, PWN, Warszawa 2008, s. 159-171.

³ A. Opolski, *Astronomiczne podstawy geografii*, Książnica – Atlas, Wrocław 1948.

Bibliografia

- Augustyn W., *Podstawy wiedzy u Descartes'a i Malebranche'a*, PWN, Warszawa 1973.
- Bergson H., *Mysł i ruch – Dusza i ciało*, przeł. P. Beylin, K. Bleszyński, PWN, Warszawa 1963.
- Bidziński S., *Mechanicy i styliści. Historia i praktyka rewolweru i pistoletu XIX i XX stulecia*, SMB&Co, Wrocław 1996.
- Birkenmajer L.A., *Mikołaj Kopernik. Studya nad pracami Kopernika oraz materiały biograficzne*, Spółka Wydawnicza Polska, Kraków 1900.
- Boehner Ph., *The Tractatus de Successivis Atributed to William Ockham*, St. Bonaventure, New York 1944, *Introductory*.
- Chaunu P., *Czas reform. Historia religii i cywilizacji (1250-1550)*, przeł. J. Grosfeld, Pax, Warszawa 1989.
- Cicero, *Epistulae ad Atticum*, [w]: *Cicero. Letters to Atticus*, Vol. 1, ed. D.R. Shackleton Bailey, Loeb Classical Library, Vol. 7, Cambridge, Harvard University Press 1999.
- Copleston F., *Historia filozofii*, t. 4: *Od Kartezjusza do Leibniza*, przeł. J. Marzęcki, Pax, Warszawa 1995.
- Copleston F., *Historia filozofii*, t. 9: *Od Maine de Birana do Sartre'a*, przeł. B. Chwedeńczuk, Pax, Warszawa 1991.
- Dreyer J., *A History of Astronomy from Thales to Kepler*, 2 ed., Dover Publications, New York 1953.
- Dworak Z., Rudnicki K., *Świat planet*, PWN, Warszawa 1983.
- Encyklopedia kultury bizantyńskiej*, red. O. Jurewicz, Wyd. UW, Warszawa 2002.
- Episodes from the History of the Rare Earth Elements*, ed. C.H. Evans, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1996.

- Harford J., *Siergiej Korolow. O krok od zwycięstwa w wyścigu na Księżyc*, przeł. W. Pietraszek, Prószyński i S-ka, Warszawa 1997.
- Haussig H.W., *Historia kultury bizantyńskiej*, przeł. T. Zabłudowski, PIW, Warszawa 1969.
- Hernández J., *The Roman Calendar as an Expression of Augustan Culture: An Examination of the „Fasti Praenestini”*, „Chrestomathy: Annual Review of Undergraduate Research, School of Humanities and Social Sciences, College of Charleston” 2005, Vol. 4, s. 108-123.
- Herrin J., *Bizancjum. Niezwykłe dziedzictwo średniowiecznego imperium*, przeł. N. Radomski, Dom Wydawniczy „Rebis”, Poznań 2009.
- Konstantynopol. Nowy Rzym. Miasto i ludzie w okresie wczesnobizantyńskim, red. M.J. Leszka, T. Wolińska, PWN, Warszawa 2011.
- Kranz G., *Porażka nie wchodzi w grę. Kontrola misji od programu Mercury do lotu Apollo 13 i później*, przeł. M. i U. Seweryńscy, Prószyński i S-ka, Warszawa 2010.
- Kuderowicz Z., *Filozofia nowożytnej Europy*, PWN, Warszawa 1989.
- Lovell J., Kluger J., *Apollo 13. Utracony Księżyc*, przeł. W. Cholewa, Prószyński i S-ka, Warszawa 1995.
- Macrobius, *Saturnalia*, Vol. 1, ed. R.A. Kaster, Loeb Classical Library, Vol. 510, Cambridge, MA, Harvard University Press 2011.
- Meisner D., *The Evolution of the Roman Calendar*, „Past Imperfect” 2009, Vol. 15, s. 290-321.
- Między teologią a duszpasterstwem powszechnym na ziemiach Korony doby przedtrydenckiej. Dziedzictwo średniowiecza i wyzwania XV-XVI wieku*, red. W. Walecki, Wyd. UW, Warszawa 2017.
- Nowicki J., Zięcina K., *Samoloty kosmiczne*, Wyd. Naukowo-Techniczne, Warszawa 1989.
- Opolski A., *Astronomiczne podstawy geografii*, Książnica – Atlas, Wrocław 1948.
- Ostrogorski G., *Dzieje Bizancjum*, wyd. 2, PWN, Warszawa 2008.
- Plutarch, *Caesar*, transl. B. Perrin, Cambridge, MA, Harvard University Press, William Heinemann Ltd., London 1919.
- Przewodnik po filozofii średniowiecznej. Od św. Augustyna do Joachima z Fiore*, red. A. Kijewska, WAM, Kraków 2012.
- Ramirez S., *Autorytet doktrynalny św. Tomasza z Akwinu*, przeł. M. Beściak, Katolicki Instytut Apologetyczny św. Tomasza z Akwinu, Warszawa 2014.
- Rudnicki K., *The Cosmological Principles*, Wyd. UJ, Kraków 1995.
- Singer S., *Thesaurus Proverbiorum Medii Aevi: Lexikon der Sprichwörter des Romanisch-germanischen Mittelalters*, De Gruyter, Berlin 1995.
- Salamon M., *Mennictwo bizantyńskie*, PTAiN, Kraków 1987.

Streszczenie

Na kartach tej książki podjęto rozważania nad kilkunastoma wątkami z historii filozofii, nauki, techniki i kultury, aby na tej podstawie sformułować w każdej kategorii wnioski bardziej spekulatywne, ogólne, ponad umownymi granicami epok i systemów filozoficznych, dokonać refleksji szerszej, bardziej systemowej, która pozwoli dostrzec w monograficznych tematach treści ukryte poniżej monograficznej analizy albo zagadnienia widoczne dopiero w szerszej perspektywie czasu i przestrzeni. Taka analiza to dodatkowa korzyść z pracy nad konkretnymi zagadnieniami. Ponadto tego typu rozważania mają charakter bardziej filozoficzny niż samo tylko przedstawienie jakiegoś problemu i jego analiza źródłowa.

Każdy rozdział rozpoczyna się od postawienia problemu, a następnie jest omawiana natura rozważanych zagadnień oraz istotne wątki historyczno-filozoficzne, które można przy takiej okazji podjąć. Daną kwestię dyskutuje się na odpowiednim poziomie ogólności, zawsze jednak w kontekście ścisłych informacji historycznych i szczegółów z danej dziedziny wiedzy, niezbędnych do jednoznacznego rozważenia postawionych problemów. Zachowano tu wysoką świadomość metodologiczną i warsztatową, jasność argumentacji i konsekwencję w zakresie terminologii.

Wspólnym mianownikiem prezentowanych w tym tomie rozważań są czasy różnych przełomów, granice epok, teorii, wiedzy, refleksji, a więc istotne przemiany istniejących w kulturze ujęć rzeczywistości. Część zebranych tekstów to prace naukowe, analityczne, pozostałe są

albo przekładami ważnych opracowań innych badaczy, albo też bardziej swobodnymi ujęciami rozważanej tematyki, o charakterze eseju. Różnorodność ta ma za zadanie wzbogacić książkę, uczynić ją żywą, wielowątkową i barwną.

Pojęcie przełomu nie jest każdorazowo nacechowane pozytywnie. W trakcie badań może się okazać, że bywały przełomy pozytywne, rozwojowe, zmieniające na lepsze jakiś aspekt cywilizacji, życia albo spekulatywnych wyników refleksji ludzkiej, ale mogą się też zdarzyć przełomy negatywne, rodzaj regresu, porzucenia dotychczasowych wartości na rzecz opinii, zachowań albo wzorców gorszych, mniej wartościowych, szkodliwych. Tego typu uwagi zostały zamieszczone w prezentowanych tekstach.

Niniejsza książka składa się z 14 rozdziałów zgrupowanych w dwóch częściach. Wprowadzono ciągłą numerację rozdziałów w obu częściach tomu, aby ułatwić orientację w książce i podkreślić jej integralność mimo wielości omawianych tematów. W części pierwszej są rozważane rozmaite zagadnienia dotyczące okresu od starożytności do czasów nowożytnych, część druga zaś jest poświęcona wątkom należącym do tematyki współczesnej.

Słowa kluczowe: historiozofia, filozofia, filozofia kultury, badania porównawcze, dzieje cywilizacji, refleksja nad nauką i techniką

Summary

Philosophy and culture at a turning point

Studies and materials from historiosophical research

On the pages of this book we consider over a dozen threads from the history of philosophy, science, technology and culture, and on this basis formulate more general conclusions in each category, beyond the conventional limits of epochs and philosophical systems. This makes it possible to draw general speculative conclusions from the examined material, and allows more systemic reflection, which helps uncover in the individual topics further content hidden underneath the monographic analysis or issues visible only in a broader perspective of time and space. Such an analysis is an additional advantage of the previous work on specific issues. In addition, such considerations will be more philosophical than a mere presentation of a given problem and its source analysis.

Each chapter begins with the statement of a problem, followed by a discussion on the nature of the issues under consideration and the relevant historiosophical topics that can be addressed with regard to them. A given issue will be discussed at an appropriate level of generality, but always taking into account accurate historical information and details from a given field of knowledge necessary for unambiguous consideration of the issues raised. High methodological awareness, clarity of argumentation and terminological consistency should be the primary characteristics of this research.

Niewiele jest na rynku wydawniczym pozycji książkowych, które dotyczą zagadnień historiozoficznych. Książka *Filozofia i kultura w czasach przemocy* wyrasta z doświadczenia filozofa realisty przekonanego o tym, że prawa myślenia są zależne od obiektywnie istniejącego świata (kultura nie wyprzedza istniejącego człowieka), z doświadczenia historyka filozofii, który swoje analizy opiera na faktach i źródłach (historia jest wierna przeszłości). Autor przygląda się najróżniejszym przemianom, procesom, przekształceniom, metamorfozom. Naświetla je następnie w taki sposób, że Czytelnik łatwo dostrzeże źródła tych przemian, ich ugruntowanie, a także to, do czego doprowadziły bądź mogą doprowadzić. Lektura książki dostarcza żywego przekonania o ciągłej obecności przemian, z których nie zdajemy sobie sprawy, ale o których powinniśmy wiedzieć, jeżeli chcemy zrozumieć współczesną epokę.

.....

Wśród licznych walorów tej książki można wskazać ten, że daje ona interesujący obraz filozofów i uprawianej przez nich dyscypliny. Filozofia nie jest wydumaną dziedziną przeznaczoną dla nielicznych mędrców, lecz rzemiosłem, najlepszym, jakie mogło się zdarzyć człowiekowi, pozwalającym na odnalezienie się we współczesnym świecie. Okazuje się wiedzą bardzo praktyczną, przynoszącą korzyści każdemu, kto poświęci się jej studiowaniu. Książka dobrze pokazuje, że zainteresowania filozoficzne mogą się odnosić nie tylko do zasad rzeczywistości, w różnych jej obszarach, lecz również do takich kwestii, jak historia czasu, znaczenie Ameryki we współczesnej kulturze, loty na Księżyc, rozwój motoryzacji, dostęp do broni czy reforma liturgii w Kościele katolickim. Zwrócenie uwagi na takie zagadnienia powoduje, że obszar problematyki filozoficznej się rozszerza, a tym samym każdy, kto uczestniczy w kulturze, zostaje zachęcany do filozofowania.

z recenzji prof. Michała Zembruskiego

ISBN 978-83-8138-810-8

<https://akademicka.pl>